

Yeni İnsan Yayınevi
Ekoloji Serisi

Ensar Kuru

1994 yılında Karabük’te doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Hatay’da, lise eğitimini ise Gaziantep’te tamamladı. 2017 yılında Özyeğin Üniversitesi Hukuk Lisans, 2022 yılında ise Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Programı yüksek lisans eğitimini bitirdi. Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2021/1 sayısında “*Bireysel Başvuru Kararlarında Ceza Muhakemesi Hukukuna İlişkin Uyuşmazlıklar Bakımından Makul Sürede Yargılanma Hakkı*” başlıklı makalesi yayınlandı. Türkiye Barolar Birliği Avukat Atila Sav tiyatro yazıları yarışmasında “*Largo Desolato Oyunu Üzerinden Temel Hak ve Özgürlükleri Yeniden Düşünmek*” adlı yazısıyla üçüncülük ödülünü kazandı. Şu anda ise Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Doktora Programına devam etmekte ve İstanbul Barosu’na kayıtlı olarak serbest avukatlık faaliyetlerini yürütmektedir.

Yeni Bir Yerküre Tasarımı: Ekolojik Anayasalcılık

Ensar KURU

Yeni İnsan Yayınevi-445
Ekoloji Serisi-89
Yazarlar: Ensar Kuru
Yeni Bir Yerküre Tasarımı: Ekolojik Anayasalcılık
1. Baskı, İstanbul, Ekim 2023
ISBN: 978-625-6459-13-7
Genel Yayın Yönetmeni: Aytaç Timur
Editör: Aytaç Timur
Son Okuma: Hayrunnisa Biçer
Kapak Tasarım: Serap Bertay
Dizgi: İsa Çam
Sertifika No: 12186

© Tohum Yayıncılık Turizm Reklam ve Sağlık Hizm. San. Tic. Ltd. Şti.
İçerenköy Mah. Değirmenyolu Sokak Kutay İş Merkezi B Blok No:18/2
Ataşehir/İstanbul
Tel:(0 216) 489 84 08

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın, tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, hiçbir yolla çoğaltılamaz.

www.yeniinsanyayinevi.com
yeniinsanyayinevi@gmail.com
newhumanpublisher@yahoo.com
[facebook/yeniinsanyayinevi](https://facebook.com/yeniinsanyayinevi)
[instagram/yeniinsanyayinevi](https://instagram.com/yeniinsanyayinevi)
twitter.com/yeniinsanyayin

Baskı: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. A.Ş.
BeYTEPE KöYü Yolu No:3 06800 Çankaya, Ankara Tel: 0312 266 44 10
Sertifika No: 46519

Yeni Bir Yerküre Tasarımı: Ekolojik Anayasalcılık

Ensar KURU

YENİİNSAN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	7
ÖN SÖZ	9
ÖZET	11
GİRİŞ	17

ÖN BÖLÜM:

EKOLOJİK KRİZİN KÜRESEL BİR HÂLALMASI	23
A- Ekolojik Krizin Temel Nedenleri	23
1. Hiyerarşi ve Tahakküm	25
2. Aşırı Nüfus ve Tüketim Artışı.....	28
B- Ekolojik Krizin Başlıca Özellikleri.....	29
1. Küresel Ölçekte Güncel Bir Sorun Olması.....	29
2. Acil Çözüme Muhtaç Sürekli Bir Kriz Hâline Gelmesi.....	32

BİRİNCİ BÖLÜM:

ANAYASALAR YOLUYLA YERYÜZÜ VE TOPLUM İNŞASI.....	37
A- Anayasa/Anayasalcılık Faaliyetlerinin Biçimlendirici Rolü.....	37
1. Küreselleşmenin ve Kapitalizmin Anayasalara Etkisi.....	38
2. Ulusalüstü Anayasal Düzenin Şekillendirici Fonksiyonu	45
3. Ulusal ve Uluslararası Hukukun Sınırı/Yetersizliği	52
a) Stockholm'den Paris'e Ne Değişti?.....	53
b) Fransız Çevre Şartı Nasıl Hazırlandı ve Ne Getirdi?	65
B- Yerel Mücadelelerin Tersine Gücü.....	69
1. Latin Amerika ya da And Anayasalcılığının Yükselişi.....	71
a) Tabiat/Toprak Anaya (Pacha Mama) Vurgu	74
b) İyi/Uyumlu Yaşam (Buen Vivir/Sumak Kawsay) Terimi	74
2. Doğa Ana Evrensel Beyanname'si'nin Kabulü	77
a) Beyannamenin İçeriği.....	79
b) Beyanname'nin Önemi, Kazandırdığı Yenilikler ve Dikkat Edilmesi Gerekenler	81

İKİNCİ BÖLÜM:

DOĞA VE İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA EKOLOJİK

ANAYASALCILIK 87

A- İnsanı Merkeze Koyan Bakış Açısı Yansımaları..... 92

1. Antroposantrik Hukukta Çevre Hakkı 93

a) Sağlıklı Bir Çevrede Yaşama Hakkı 97

b) Dayanışma Hakkı Olarak Çevre Hakkı..... 98

2. Doğal Kaynak Anlayışı ve Sürdürülebilir Kalkınma/Büyüme..... 101

a) Tahakküm ve Tüketimden Vazgeçemeyen Melez Düzenlemeler 105

b) Anayasal Korumanın Belirsizliği ve Pratiğin Azlığı..... 106

B- Ekosantrik Yaklaşımla Ele Alınan Anayasalarda ve Mahkeme Kararlarında Durum..... 107

1. Ekvador ile Bolivya Örnekleri ve Diğer Gelişmeler 109

a) Doğanın Hakları..... 111

b) İnsan Dışı Canlıların Yaşam Hakkı..... 116

c) Gelecek Kuşakların Hakları 119

2. Hak Sahipliği Sorunu ve Kamuflej Anayasa Tehlikesi 120

a) Derin Ekolojinin Anayasada Hayat Bulması Mümkün Mü?..... 122

b) Yazılı-Yaşayan Anayasa Ayrımına Tipik Bir Örnek Mi? 132

i) Vilcabamba Nehri Davası..... 136

ii) San Lorenzo ve Eloy Alfaro Kaçak Altın Madenciliği Olayı 137

iii) Atrato Nehri Kararı..... 138

iv) Estrellita Davası 141

KAYNAKÇA

1. Kitap ve Makale 146

2. İnternet Kaynakları 156

ÖN SÖZ

Yüksek lisans tez çalışmamın hem ortaya çıkışında hem de hazırlık ve diğer aşamalarda elinden gelen tüm yardım ve destekleri gösteren çok değerli danışmanım Doç. Dr. Demirhan Burak Çelik'e saygılarımla minnet ve teşekkürlerimi sunuyorum. Yüksek lisans ders aşamasında dinlemekten büyük mutluluk duyduğum, ders saatini dört gözle beklediğim ve bilgi, birikim ve prensipleri ile daima yol gösteren Doç. Dr. Özen Ülgen Adadağ'a sonsuz teşekkür ediyorum. Ayrıca farklı perspektiflerden bakmamız için hoşgörüyü yönlendiren ve yüksek lisans sürecinde önemli etki bırakan Doç. Dr. Birden Güngören Bulgan'a, tezin oluşması sırasında çalışmalarını, görüş ve yorumlarını ilgi ve merakla takip ettiğim Dr. Serkan Köybaşı'na teşekkür borçluyum.

Yazmış olduğum bu teze kadar geçen eğitim-öğretim hayatımda üzerimde emeği olan ve birikimlerini aktaran nice kıymetli hocalarıma, tez yazım sürecinde kendilerini ihmal etmeme rağmen anlayış gösteren ve planları bana göre ayarlayan değerli dostlarıma teşekkür ederim.

Tez çalışmasının tamamlanmasında hem maddi hem manevi manada en büyük katkırı gösteren şüphesiz ailemdir. Sürekli desteklerini hissettirdikleri, yapmış oldukları fedakârlıklar ve sağladıkları huzur için anneme, babama ve abime ne kadar teşekkür etsem az kalır.

Ensar KURU

Haziran 2022, Kadıköy

ÖZET

Tez çalışmasının konusu, günümüzde küresel bir sorun hâline gelen ekolojik kriz karşısında anayasalcılık yöntemini kullanarak yeni bir yerküre tasarımının mümkün olup olmadığının incelenmesidir. Çalışmada öncelikle krizin kendisi tanımlanarak ortaya çıkmasına sebep olan ve sorunu tırmandıran etmenler irdelenmiştir. Daha sonra mevcut antroposantrik hukuk sisteminin ekolojik krize sunduğu çözümler ve bu çözümlerin başarıya ulaşip ulaşmadığı açıklanmıştır. Son olarak ise ekosantrik bakış açısıyla meydana getirilen anayasaların ve mahkeme kararlarının yerküre tasarımındaki etkisi ortaya konulmuştur.

Çalışmanın amacı, günümüz antroposantrik hukuk bakış açısının ekolojik krizi yeniden ürettiğini ortaya koyarak eko merkezli yaklaşımlarla bu küresel sorunu durdurabileceğimizi göstermektir. Bu minvalde, liberal anlayışın ürünü olan anayasaların ve uluslararası belgelerin sınırlılığına ve yetersizliğine dikkat çekilmiştir. Doğayı merkeze alan alternatif bir hukuk sistemi için Ekvador ve Bolivya Anayasaları ile diğer ülkelerin muhtelif mahkeme kararları değerlendirilmiştir. Bu incelemelersonucunda, toplumsözleşmesiolarakdanitelendirilen anayasalara doğayla sözleşmenin nasıl eklemenebileceğinin çerçevesini çizmek hedeflenmiştir.

Tez çalışması, ön bölüm ve iki bölümden oluşmaktadır. Ön bölümde, temel sebepleri ve özellikleriyle ekolojik kriz ve bu krizin küresel bir hâl almasına giden süreç ele alınmıştır. İlk bölümde, tekdüze bir yeryüzü-toplum inşası için kullanılan ve tepeden hazırlanan anayasalar-uluslararası belgeler ile bu tasarımı tersine çeviren tabandan gelen mücadeleler yer

almaktadır. Bu metinlerin doğa ve çevreyle ilişkisi yine bu bölümde incelenmiştir. İkinci bölümde ise, antroposantrik hukukta düzenlenen çevre hakkı ile ekosantrik hukuk yaklaşımında öne çıkan doğal varlıkların hakkı karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır.

Çalışmanın ön bölümü, iki kısımdan meydana gelmektedir. İlk kısım, ekolojik krizin temel nedenlerine odaklanmaktadır. En büyük ekosistem olan yerküre bir zamanlar içinde barındırdığı tüm canlılara yetebiliyorken son yetmiş yılda artan insan türü faaliyetleri neticesinde biyolojik kapasitesini erken aşmaktadır. Limit aşımının gerçekleşmesinde insanın doğa ve diğer insan üzerindeki hiyerarşisi ve tahakkümü yatmaktadır. İnsan türünün dünyaya yayılması, modern tarımın başlaması ve sanayi devrimiyle birlikte doğada gerçekleştirilen tahribat artmıştır. Endüstrileşme ve kentleşmenin getirdiği sonuçlar doğa tahribatını ekolojik krize dönüştürmüştür. İnsan aklının yegâne ölçü olduğu fikri doğayı edilgen, üzerinde tahakküm edilebilir bir nesne konumuna indirgemıştır. Doğa üzerindeki bu tahakkümün; insanın insana, erkeğin kadına, devletin topluma ve bir sınıfın diğer sınıfa tahakkümünden kaynaklandığına dikkat çekilmiştir. Diğer taraftan insan nüfusunun ve tüketimin aşırı artması ekolojik krizi tırmandırmaktadır. Ancak önemle belirtmek gerekir ki, doğaya en geniş çapta zarar veren ve birinci dereceden sorumlu sermayedarlar bu krizin tüm yükünü tahakküm ettikleri diğer geniş kitlelere -nesne konumuna indirdikleri insanlara- atmaktadır. İkinci kısımda ise ekolojik krizin başlıca özelliklerine değinilmiştir. Sanayi devriminden günümüze kadar artan sera gazı emisyonları iklim değişikliğine sebep olmaktadır. İklim değişikliğinin neticesi olarak biyoçeşitliliğin tehlikeye girmesi, küresel ısınma, göç, okyanusların asitlenmesi ve ozon tabakasının zarar görmesi gerçekleşmektedir. Ayrıca sınırları aşan etkisiyle çölleşme, yağmur ormanlarının talanı, tehlikeli madde ve atıkların taşınması, su ve hava kirliliği ile birlikte küresel ölçekte güncel bir sorun olarak ekolojik krizi deneyimlemekteyiz. 1,5 ila 2,5 santigrat dereceleri arasında değişen ısı artışı gerçekleştiği takdirde Amazon yağmur ormanları ve biyolojik

çeşitlilikte azalma ve yok oluş, deniz seviyesinin yükselmesi, mercan resiflerinin tükenmesi ve temiz suya erişim sıkıntısı beklenmektedir. 2021 Dünya Limit Aşım Günü'nün 29 Temmuz'a denk geldiği düşünüldüğünde acil çözüme muhtaç sürekli bir kriz ile karşı karşıyayız.

Çalışmanın ilk bölümü, iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım, anayasalcılık faaliyetlerinin şekillendirici rolüne ve çevre-doğa konuları ile ilişkisine ayrılmıştır. İktisadi küreselleşme ve kapitalizm özel aktörlerin hukuk dolayısıyla anayasa yapma sürecine zemin hazırlamıştır. Artık anayasa başta olmak üzere diğer hukuki metinleri ekonomiden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Hakların ve emeğin çitlenmesi ile birlikte ekolojik tahribata neden olan sermaye toplumun kaide koyma yetisine ket vurmuştur. Küresel şirketlerin tepeden koyduğu kurallar, çoğunluğu iş insanı ve mühendis-teknokratlardan oluşan ülke meclislerince benimsenmektedir. Sermaye ve hükümet iş birliği doğaya sınırsız saldırı gerçekleştirilmekle kalmayıp homojen bir toplum inşası da hedeflemektedir. Halkın dışlandığı bu süreçte anayasal ve siyasal alan artık ayrıcalıklı ve zengin çıkar gruplarının yönetme erkini ele geçirmesi ve paylaşması neticesinde oligarşik bir yönetim biçimi olan plütokraziye evrilmiştir. Diğer taraftan ulusalüstü araçlar vasıtasıyla anayasal tekdüzelikler birbirine giderek daha çok yaklaşmaktadır. Yukarıdan aşağıya doğru dayatılan bu günümüz anayasalarının ekolojik krize nasıl yanıt vereceği sorgulanmış ve bu bağlamda ulusalüstü anayasal düzende Avrupa Yeşil Düzeninin çözüm olup olmayacağı incelenmiştir. Mevcut hukuk sistemi uluslararası yumuşak hukuk vasıtasıyla çevre -doğa değil- meselelerini muğlak ve yüzeysel bir biçimde ele almaktadır. Bu kapsamda; Stockholm ve Rio Bildirgesi, Dünya Doğa Şartı, Ormancılık İlkeleri, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Yeryüzü Şartı, Aarhus Sözleşmesi, Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Bildirgesi, Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması gibi uluslararası hukuk ürünü metinler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Son olarak Fransa anayasasına eklenen Çevre Şartının ekolojik

anayasa nitelemesi yapmak için yeterli olup olmadığı, içerik ve yapım süreci üzerinden irdelenmiştir.

İlk bölümün ikinci kısmında ise yukarıdan aşağı yönlü bir biçimlendirme yerine aşağıdan yukarı doğru şekillendiren yerel mücadelelerin önemine atıf yapılmıştır. Yerelden ulusala, bölgele ve hatta küresele sıçrayan bu mücadeleler sonucunda nesne konumuna indirgenen insan ve doğa için yeni bir açılım söz konusudur. İşçi sendikaları, sivil toplum örgütleri, feministler ve çevreciler gibi geniş yelpazede birçok farklı grup tek otorite çatısında bir araya gelmek yerine küresel dağınık ve esnek ağ yapısı biçiminde diyalog kurup örgütlenmektedir. Yerel mücadelelerin gücüne en tipik örnek, Bolivya'da Cochabamba direnişi olduğundan bu direnişe detaylı bir şekilde yer verilmiştir. İktidarın doğalgaz politikalarını eleştiren ve kaynakların özelleştirilmesine karşı eylemler ile yerlilerin özerklik talepleri, iktidarın değişmesini ve Bolivya'da ilk yerli başkanın seçilmesini sağlamıştır. Neoliberal politikalar ve baskıcı devlet karşısında Latin Amerika ya da And Anayasalcılığının yükselişe geçtiği not edilmiştir. Farklılık ve kültürel çoğulculuk bu anayasalcılığın ayrılmaz bir parçasıdır. Bölgeye özgü yerel-kültürel özelliklerin tarihsel süreçte sömürgeciliğe, şimdi ise neoliberalizme karşı direnişte kullanılması Pacha Mama ve Buen Vivir/Sumak Kawsay kavramlarına çalışmada yer verilmesini zaruri kılmıştır. Bu sıçrama noktasından hareketle Doğa Ana'yı tanımlayan ve Doğa Ana'nın hakları ile insanların Doğa Ana'ya olan yükümlülüklerini düzenleyen Doğa Ana Evrensel Beyannamesi'nin öneminden dolayı içeriği, getirdiği kazanımlar ve dikkat edilmesi gereken hususlar detaylı biçimde açıklanmıştır.

Çalışmanın iki kısımdan meydana gelen ikinci bölümünde öncelikle antroposantrik hukuk bakış açısı ürünü olan çevre hakkı ele alınmıştır. Mülkiyet ve teşebbüs hürriyeti gibi kavramlarla çatışma doğuracağı ileri sürüldüğünden çevre hakkının kolaylıkla tanınmadığı ve anayasalara girmediği tespit edilmiştir. Yaşam ya da mülkiyet hakkına değer biçen bu hak biçimi sadece insanlar için kullanılabilir olmasına rağmen yine de insana kısıtlı bir fayda sunmaktadır. Hem ulusal ve bölgesel hem de uluslararası düzende hakkın bu biçimine dahi tam, açık,

etkili ve devamlı bir şekilde tatbik edecek hukuk sisteminin tesis edilememiş olması çarpıcıdır. Bu durumun sebepleri araştırıldığında, çevre hakkının hak ve ödevin aynı bireyde buluşmadığı geleneksel hak anlayışından ayrılması temel sebep olarak görülmüştür. İnsan hem hak sahibi hem de bu hakkı kendisinden koruma ödevi ile karşı karşıyadır. Kaldı ki; devletlerin, insanların ve diğer tüm bileşenlerin dayanışmayla çevre meselelerinde ortak akılla hareket etmesi gerekmektedir. Hakkın bu özelliklerinden dolayı sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı ile dayanışma hakkı olarak çevre hakkı ayrıca ele alınmıştır. İnsanı merkeze koyan yaklaşımlar doğal varlıkların sadece kaynak olarak görülmesine ve kalkınma/büyümeye odaklanılmasına yol açmıştır. Sürdürülebilir kalkınma/büyüme kavramı çevre ve ekonomiyi bir arada tutmaya çalışsa da ekonomiye ağırlık vermektedir. Bu kavramların irdelenmesiyle radikal bir çevre söyleminden ziyade sorunun temel sebebi ekonomik sistemin sorgulanmadığı, sistematik ve yapısal değişikliklerden ziyade yüzeysel önlemlerin alındığı anayasaların ve uluslararası belgelerin zayıflığına dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümün ikinci kısmında ise ilk olarak ekoloji ve hukuk kapsamında elde edilen kazanımlar açıklanmıştır. Doğanın hakları ile kuşaklararası adalet arasında ilişki tesis edilmesi, doğayı tahrip etmeden geleceğe bırakma ödevi yükletilmesi, hem kültürel hakka hem de yerel ekonomik uygulamalara temas eden biyoçeşitliliğe vurgu yapılması, doğa ve çevre sorunlarına karşı hızlı ve kararlı bir müdahale için âdem-i merkezîyetçilik görüşünün yaygınlaşması, ekosantrik yaklaşımla ele alınan anayasaları benimseyecek ve bu doğrultuda aktif katılım gösterecek halkın iradesinin artması ekolojik anayasacılık için alan açmaktadır. Bu kazanımların sağlanmasında şüphesiz Bolivya ve Ekvador Anayasaları başı çektiğinden ötürü her iki anayasa mukayeseli olarak incelenmiştir. Bolivya ve Ekvador Anayasalarının önemi çok kültürlülük ve çoğul milliyet anlayışını yansıtmaları, klasik hak bakış açısına alternatif biçimde iyi yaşama hakkını temin etmesi ve doğayı özel bir noktada konumlandırmasıdır. Her iki anayasa doğaya önem

atfetse bile anayasalar arasında farklılıkların mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Ekvador Anayasası eko-merkezci iken Bolivya Anayasası kalkınmacı ve insan merkezci kalıpları yıkamamıştır. Ancak yine de geleneksel bakış açısını yansıtmamış olup doğa karşısında insan mutlak biçimde ön plana çıkarılmamıştır. Bu gelişmelere paralel olarak Yeni Zelanda ve Hindistan gibi ülkelerde doğal varlıklara hukuki kişilik tanınmasından ötürü ilgili gelişmeler de aktarılmıştır. İnsanın tüm canlılar arasında ayrıcalıklı konumunun temelleri sorgulanarak insan dışı canlıların yaşam hakkına yer verilmiştir. Gelecek kuşakların hakları tartışılarak 21. yüzyılda doğa ekseninde yeni bir sözleşme yaratılırken anayasal tasarımların çocuklar ile beraber gerçekleştirilmesine dikkat çekilmiştir.

Yalnızca kirlilik ve kaynakların tükenmesi ile ilgilenen ve hedefinin gelişmiş ülkelerdeki insanların -çevredeki kişinin- sağlığı ve refahı olan sığ ekoloji hareketini açığa çıkarmak bakımından derin ekoloji hareketinin ana fikrine yer verilmiştir. Geçmiş örneklerden yola çıkarak kişilik tanımının yani hukuki özne kabul edilmenin kolay olmadığı vurgulanmıştır. Çünkü Roma Hukuku'nda vatandaşlık ya da belirli bir aileye aidiyet koşulu aranmaktaydı. Ayrıca çocuklar ve kadınlar da uzun bir süre hak öznesi olamamışlardır. Yakın geçmişe kadar kölelere de kişilik atfedilmediği akıldan çıkartılmamalıdır. Diğer yandan tüzel kişi diye adlandırılan oluşumlar, ceninler ve ölümler hukuk düzeninde hak öznesi olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda doğal varlıkların anayasal düzeyde hukuki özne olarak tanınmalarının mümkün olduğu gösterilmek istenmiştir. Kaldı ki, son yıllarda Arjantin ve Kolombiya başta olmak üzere mahkemeler ardı ardına hayvanların ayrı bir persona olarak hukuki varlıklarını ilan etmektedir. Ekolojik anayasalcılığı hayata geçirecek olan yani yazılı anayasayı yaşayan anayasaya dönüştürecek en önemli etkenlerden biri şüphesiz anayasa yargısı başta olmak üzere mahkemelerdir. Ayrıca halkın anayasa yapım sürecine katılması da anayasa metinlerinin tatbik edilmesini desteklemektedir. Tüm bu gerekçelerden ötürü Vilcabamba Nehri ile Estrellita davaları, San Lorenzo ve Eloy Alfaro kaçak altın madenciliği olayı ve Atrato Nehri kararı olayların ortaya çıkışı, gelişimi, halkın bakış açısı ve mahkemelerin verdiği hükümler üzerinden değerlendirilmiştir.

GİRİŞ

“Bu dünya soğuyacak günün birinde,

Hatta bir buz yığını

Yahut ölü bir bulut gibi de değil,

Boş bir ceviz gibi yuvarlanacak

Zifiri karanlıkta uçsuz bucaksız.

Şimdiden çekilecek acısı bunun,

duyulacak mahzunluğu şimdiden.

Böylesine sevinecek bu dünya

‘Yaşadım’ diyebilmen için...”¹

1. Nazım Hikmet, Yaşamaya Dair şiirinden, Şubat 1948.

Tüm dünyayı etkisi altına alan iklim değışikliği; artan sıcaklık, aniden sele çeviren yağışlar, kuraklık, temiz ve içilebilir su kıtlığı, hava kirliliği, salgın hastalıklar ve orman yangınları şeklinde kendini göstermektedir. Sadece günlük haber değeri olarak görülen bu felaketlerin bizi ekosistemden mahrum bırakacağına inanmak istemiyor gibiyiz... Kelimenin tam anlamıyla, acilen çözüm bulunması gereken küresel bir ekolojik krizle karşı karşıyayız... Ulusal ve uluslararası mekanizmalar ise esaslı bir çözüm getirmek yerine maalesef ya sorunu görmezden gelmekte ya da yüzeysel önlemler almaktadır...

Sorunun ortaya çıkış sebebi Descartes felsefesinin ürettiği insan algısında yatmaktadır. Her şeyin tek ölçüsünün insan olduğu anlayışı sonucunda diğer canlılardan üstün konuma gelen insan, tüm doğal varlıkları nesne-araç olarak görmüştür. Hâliyle bu varlıkları sınırsız bir biçimde kullanmaya başlamasıyla birçok felaketlere davetiye çıkarmıştır. Bilhassa Aydınlanma Çağı sonrası merkeze yerleşen insan için arda kalanlar çevre olarak nitelendirilmiştir. Bu durum hukuk sistemlerine de yansımış, doğal varlıklar önemli addedilmediklerinden toplumsal yapıda ve yasal-idari düzende geri planda düzenlenmiştir. Ayrıca, bu çağda bilimlerin felsefeden ayrılmasıyla holistik bakış açısı yitirilmiştir. Parçalara odaklanmakla bütün gözden kaçırılmış, örneğin mültecilik kurallarıyla ilgilenen hukukçu da göçün meydana getirdiği sorunlarla ilgilenen sosyolog da göçün ekolojik bir krizden ortaya çıktığı gerçeğini es geçebilmiştir. Oysaki son 70 yılda yaşanan kuraklık, enerji sorunları ve diğer felaketler göç, açlık ve yoksulluk gibi olumsuzlukları yaratmıştır. Tüm bu olumsuzluklar yerkürenin bütün canlılara sunduklarının adil bir biçimde dağıtılmamasından kaynaklı bir adalet sorunudur. Bu krizlerin ortaya çıkmasına ve devam etmesine, tesis edilen toplumsal yapılar ve ekonomik sistemler sebep olmaktadır².

Kapitalizm öncülüğünde gerçekleştirilen faaliyetler yerküre üzerindeki tehdidi her geçen gün arttırmaktadır. Doğa tahribatı ekolojik kriz boyutuna ulaşmakla kalmamış kitlesel göçlerden

2. Zeynep Özlem Üskül Engin, **Ekolojik Kriz Etik ve Hukuk**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2017, s. 2-3.

sosyoekonomik yapılara kadar geniş bir yelpazeyi etkilemiştir. Öyle ki, liberal anayasalcılıktan sosyal anayasalcılığa evirilen süreç nihayetinde çevresel anayasalcılık noktasına ulaşmıştır. Özellikle içinde bulunduğumuz yüzyılın ilk çeyreğinde doğal felaketler ve mikroplarla karşı karşıya kalınması, uluslararası hukuk kurallarının ve çevresel anayasalcılık yönteminin de yetersizliğini açığa çıkarmıştır. Bu noktadan hareketle mevcut hukuk sistemi ve anayasaların geldiği konum sorgulanmaya başlamıştır. İktisadi küreselleşme ve neoliberal politikalar neticesi doğa tahribatı had safhaya ulaşmıştır. Bu duruma alan açan ise küresel ve çok uluslu şirketlerin kural koyma tekeline sahip olmalarıdır. Ülke meclislerinde etkin olan özel aktörler tarafından -ya da iş birliği ile- hukuk ve hâliyle anayasa yapılması sermayenin doğa üzerindeki tahakkümünü kolaylaştırmıştır. Ekolojik krize neden olan asıl aktörlerin bu krize karşı çözüm önermesi ve sundukları çözüm önerilerinin de günümüze kadar olan süreçte zayıf kalması bu çalışma konusunun seçilmesinde temel sebeptir.

Tezin asıl amacı, mevcut hukuk sisteminin ekolojik krizi yeniden ürettiği gerçeğini açığa çıkararak bu krizi ve sistemi bertaraf edecek adil kaideleri haiz, doğa-insan ilişkisini baştan tasarlayan hukuki zemini oluşturmaktır. Hukuk, sadece insanlar arasındaki ilişkileri düzenleme kalıbından çıkartıldığında etkisini derinden hissettiğimiz küresel sorunu çözmek için elverişli ve etkili bir araç olabilir. Bu minvalde, çalışmada ekolojik krize karşı anayasaların ne işe ve nasıl yarayabileceği sorularına yanıt aranmıştır.

Bu tez çalışmasına “Yeni Bir Yerküre Tasarımı: Ekolojik Anayasalcılık” adının tercih edilmesinin birçok sebebi vardır. Anayasalar ulus-toplum tasarlama vasıtası olarak kullanılmaktadır. Bundan dolayı toplum sözleşmesi şeklinde de nitelendirilmektedir. İnsan-insan ilişkisinin yanına doğa-insan ilişkisinin de dâhil edildiği anayasalar yoluyla yeni bir tasarım hedeflenmektedir. Tasarlanacak olana “dünya” kelimesi yerine “yerküre” kelimesinin tercih edilmesinin nedeni hem daha bilimsel olduğu hem de daha somut olarak yani fiziksel

anlamda sadece yeryüzüne tekabül ettiği içindir. Toplum sözleşmesine doğa sözleşmesini eklemek suretiyle ara bir form oluşturulmak istenmiştir. Tam da bu gerekçelerden ötürü “yeşil/ekolojik anayasa” kavramı tercih edilmemiştir. Çünkü iktidarı kuran ve dağıtan metinlere doğayla sözleşmenin dâhil edilerek tek potada eritilmesi sonucu bir belge ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden nihai belgeyi salt “yeşil” biçiminde nitelendirmek doğru olmayacaktır. Çünkü doğaya dair hükümlere anayasalarda yer verilmesi otomatik olarak “ekolojik anayasa” kavramından bahsetmeye yetmeyecektir. Çalışmada vurgulanmak istenen düşünce, ekolojik kapsamda anayasalcılık yönteminin kullanılarak hem siyasi hem de ticari iktidarların sınırlandırılmasıdır.

Tezde metodolojik olarak, ön bölümde küresel bir hâlalan ekolojik krizin temel nedenleri ve özellikleri açıklanacaktır. Sorunun tespiti, oluşum aşaması ve nasıl bir krizin içinde yaşadığımız çok fazla teknik detaylara boğulmadan anlatılacaktır. Hiyerarşi ve tahakküm ile aşırı nüfus ve tüketim artışının kökenlerine inilerek mevcut duruma götüren süreç gözler önüne serilmiş olacaktır.

“Anayasalar Yoluyla Yeryüzü ve Toplum İnşası” başlıklı ilk bölümde öncelikle yukarıdan aşağıya doğru dayatılan anayasaların ve uluslararası kuralların doğa ve halk üzerindeki biçimlendirici rolü üzerinde durulacaktır. Söz konusu düzenlemelerin çevre ile olan ilişkisi ve doğaya gerçek bir koruma sağlayıp sağlamadıkları Stockholm Bildirgesi’nden Fransız Çevre Şartı’na ve Paris Anlaşması’na kadar çeşitli örnekler üzerinden irdelenecektir. Daha sonra bu durumu tersine çevirebilecek yerel mücadelelerin rolüne yer verilecektir. Bu kapsamda Latin Amerika ya da And Anayasalcılığı’nın yükselişi ile yerelden küresele doğru etki yapan Doğa Ana Evrensel Beyanname’si’nin kabulü süreci anlatılacaktır.

Tezin “Doğa ve İnsan Hakları Bağlamında Ekolojik Anayasalcılık” başlıklı ikinci bölümünde ise, insanı merkeze koyan antroposantrik hukukta çevre hakkının içeriği, kapsamı, nasıl düzenlendiği sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı ve

dayanışma hakkı olarak ayrı ayrı incelenecektir. Ayrıca melez düzenlemelerin ve belirsiz anayasal korumaların doğal kaynak ve sürdürülebilir kalkınma/büyüme anlayışını devam ettirdiğine dikkat çekilecektir. Ardından doğayı merkeze yerleştiren ekosantrik yaklaşımla ele alınan anayasalar ve mahkeme kararları anlatılacaktır. Ekvador ile Bolivya Anayasası ve diğer ülkelerdeki gelişmeler doğanın, insan dışı canlıların ve gelecek kuşakların hakları bağlamında aktarılacaktır. Derin ekolojinin anayasalarda yer bulup bulamayacağı açıklandıktan sonra kamuflaj anayasa tehlikesine değinilecektir. Son olarak, yazılı anayasaların yaşayan anayasalara dönüşüp dönüşmeyeceği çeşitli somut davalar üzerinden anlatılacaktır.